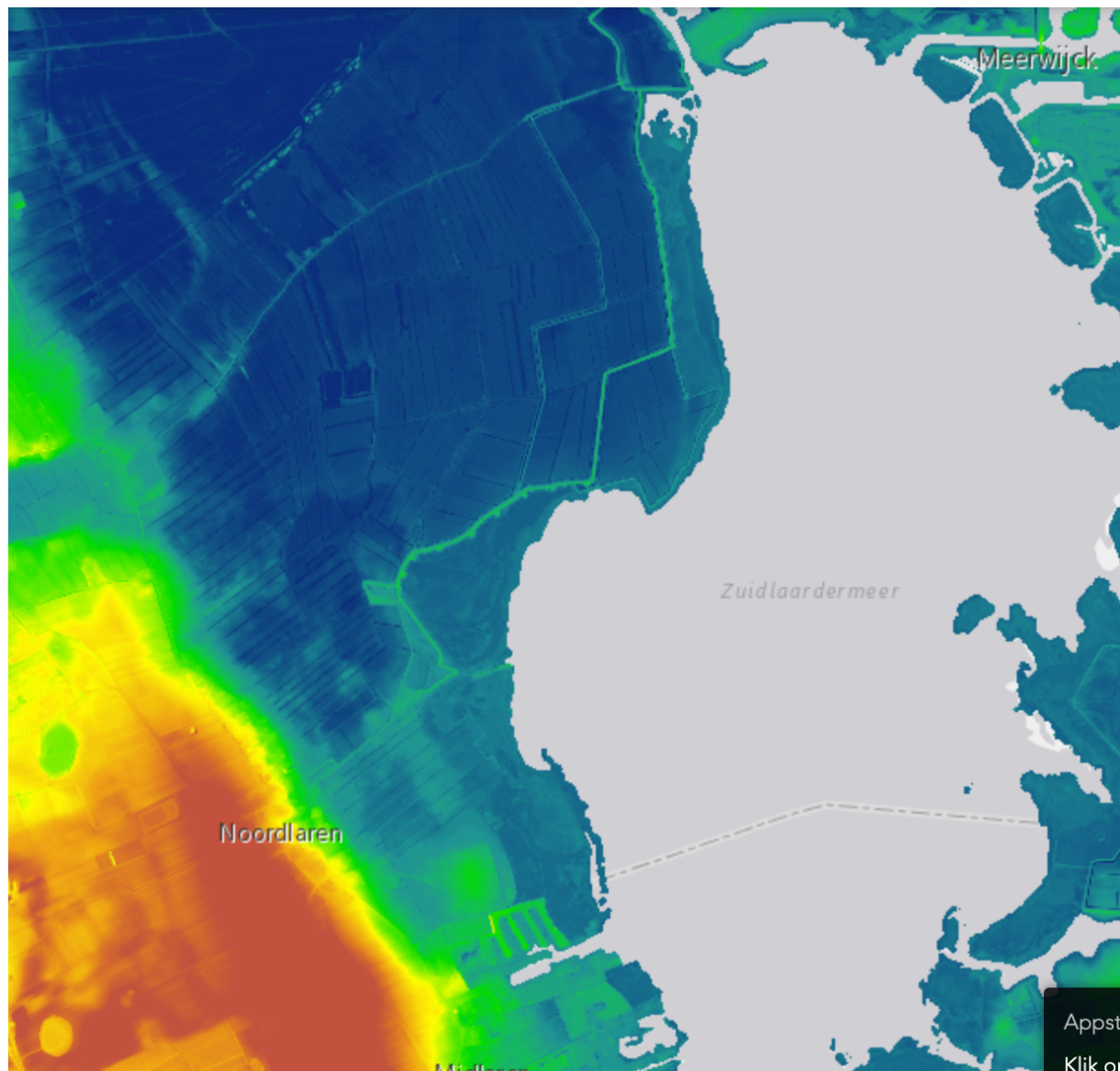

Infobestand Noordlaren.

Hoogtekaart Noordlaren.

Noordlaren.

Bijzonder is dat het dorp in een andere provincie ligt dan de Drentse plaatsen Zuidlaren en Midlaren ten zuiden ervan. Aan de oostkant wordt het begrensd door het Zuidlaardermeer. In een 16e-eeuwse kopie van een goederenlijst van de Abdij van Werden uit 1160 wordt voor het eerst gesproken over de 'tribus laribus' ("drie lares"), waarmee waarschijnlijk op Noord-, Midden- en Zuidlaren wordt geduid. Op basis van deze bron werd in 2010 het 850-jarig bestaan van het dorp gevierd. In 1254 is voor het eerst sprake van 'Northlare'. In 1264 is sprake van het 'Northlara mare' (Noordlaardermeer, later Zuidlaardermeer). In 1332 wordt de plaats vermeld als 'Nordhlare' en in 1381-1383 als 'Noertlare'.

De inwoners van het dorp droegen vroeger de Groningse bijnaam 'Özzen', wat vertaald kan worden als domkoppen. Dit hield volgens Timmer verband met de terugtocht van de Münsterse bisschop 'Bommen Berend' van Groningen naar Coevorden: De bewoners van Noordlaren zouden toen de weg van Groningen naar Coevorden (de Zuidlaarderweg) hebben ondermijnd door hierin diepe kuilen te graven, waarin zij omgekeerde eggen legden met de punten omhoog, die zij vervolgens camouflleerden met takken. Het leger van de bisschop viel daarop het dorp binnen en brandde het grotendeels plat.

Noordlaren ligt op de oostelijke rand van de Hondsrug, die zelf de oostelijke rand vormt van het Drents Plateau. In het westen loopt de Hondsrug af naar het dal van de Drentsche Aa (Westerlanden) en in het oosten naar het Hunzedal (onder andere de Oostpolder), waarin in de middeleeuwen het Zuidlaardermeer ontstond. Bakker verdeelt dit gebied in de 'brinklanden' ten oosten van het dorp en de koebroeken ten noorden daarvan, ten oosten van de Lageweg. De koebroeken (huidige polder Koebroek) waren de oudste koeweides van het dorp en kunnen worden onderverdeeld in de osbroeken en de mottenbroeken ten oosten van de Lageweg. In het noorden van het grondgebied van Noordlaren ligt een oud doorbraakdal tussen de Hunze en de Drentsche Aa dat de naam Besloten Venen draagt. Hier is rond 2000 het particuliere landgoed Blanckenborch ingericht. Het centrale deel van de Hondsrug omvat de Noordlaarder es, een groot gebied waar intensieve landbouw wordt bedreven, die door natuurontwikkeling echter steeds meer onder druk komt te staan. In de 19e eeuw werd op het westelijke deel van de Hondsrug het Noordlaarderbos aangeplant.

De verhoogde besloten escomplexen, stuifduinen, lanen, houtwallen, hagen en het Noordlaarderbos op de Hondsrug staan in contrast met het uitgestrekte open landschap van het veenweidegebied van de Oostpolder bij het Zuidlaardermeer en het open stroomdallandschap van de Westerlanden bij de Drentsche Aa. Noordlaren ligt op de overgang van het besloten eslandschap in het westen met het

Het dorpsgebied grenst in het noorden aan Glimmen, dat tot begin 19e eeuw onder de klokslag van het kerspel Noordlaren viel. Hier liggen aan noordzijde het landgoed De Poll en het bosgebied Appelbergen, waar zich veel pingoruïnes bevinden. De grens loopt hier langs de Pollselaan en de Zuidlaarderweg. In het noordoosten vormen de Vogelzangsteeg, de Waterdijk en de Mansloot de grens met het dorpsgebied van Onnen, meer bepaald de Onner Es en de Onnerpolder. Aan oostzijde vormen het Drentsche Diep en het Zuidlaardermeer de grens met Kropswolde, dat ooit ook onder het kerspel viel. Een deel van het Zuidlaardermeer valt eveneens onder het dorpsgebied en was tot in de jaren 1980 eigendom van de marke van Noordlaren. Het betreft het deel van het Zuidlaardermeer tot aan de loop van de vroegere Hunze. Aan zuidzijde loopt de grens met Midlaren (en ten zuiden van het Noordlaarderbos natuurgebied de Vijftig Bunder), die tevens de provinciegrens met Drenthe vormt. Dit geldt ook voor de westzijde, waar de Drentsche Aa de grens met De Punt (vroeger onderdeel van Yde) en deze provincie markeert.

Het landschap rond Noordlaren werd in hoofdlijnen gevormd tijdens het Saalien. Onder invloed van oprukkende ijstongen werd toen een grote laag keileem afgezet waaruit de Hondsrug ontstond. Deze keileemrug vormde een goede bescherming tegen erosie. In dezelfde periode werd, waarschijnlijk onder invloed van een ijslob, ten oosten daarvan het 15 kilometer brede en 50 meter diepe Hunzedal uitgesleten. In de daaropvolgende warmere periode sneden de beekdalen van de Drentsche Aa en de Hunze zich in het landschap en ontstond er hoogveen. Tijdens het daaropvolgende koude Weichselien werd dekzand afgezet tegen de flanken van de Hondsrug, waarbij onder andere de stuifduinen van de Appelbergen en de Kerkduinen ontstonden. Ook werden toen een groot aantal pingoruïnes en dooijsgaten gevormd en ontstond het doorbraakdal van de Besloten Venen tussen de Hunze en de Drentsche Aa. In de middeleeuwen ontstond het Zuidlaardermeer in het stroomdal van de Hunze. Vanaf de middeleeuwen werden grote delen van de Hondsrug en de beekdalen omgevormd tot landbouwgebied. In de eerste helft van 20e eeuw werden deze gronden steeds intensiever gebruikt en door ruilverkaveling vergroot. In de tweede helft van de 20e eeuw werd een groot deel van het grondgebied van Noordlaren aangewezen en ingericht als natuurgebied waar sindsdien alleen nog extensieve landbouw wordt toegestaan. Binnen het dorpsgebied van Noordlaren ligt in het noordwesten de streek Blankeweer, waarvan de naam verwijst naar een versterking die hier vroeger heeft gelegen.

Ook zijn er twee nog bestaande bebouwingslinten, die vroeger werden aangeduid als aparte gehuchten. De bebouwing rond de Vogelzangsteeg in het noorden werd vroeger aangeduid als het gehucht

Vogelzang, waarvan de naam verwijst naar het landhuis Vogelzang (Hoge Hereweg 94) aan noordzijde van deze weg. De bebouwing tussen de Oorsprong en de Kampsteeg werd vroeger het gehucht De Oorsprong genoemd. Deze naam is eveneens ontleend aan een nabijgelegen landhuis, dat de naam De Oorsprong (Zuidlaarderweg 61) draagt.

Noordlaren lag vroeger aan twee doorgaande routes.

- De oostelijke onverharde weg van Haren via Onnen naar het dorp en verder naar Zuidlaren. Deze weg was tot ver in de 19e eeuw alleen in de zomer begaanbaar. In 1852 werd het stuk tussen Onnen en Noordlaren op kosten van jonkheer Van Swinderen en andere inwoners van Noordlaren verhard tot macadam- of grindweg. Verdere verbetering van de weg tot aan de provinciegrens vond plaats in 1870. In 1876 werden voor de bekostiging van het onderhoud twee tollën ingesteld, die tot 1906 hebben bestaan. In 1929 werd de weg verhard tot asfaltweg. In 1952 werd een fietspad langs de weg aangelegd, dat in 1970 werd geasfalteerd.
- De westelijke route langs Noordlaren was de (hoge) Hereweg of Oude Coevorderweg (nu Zuidlaarderweg) vanaf Blankeweer (vanaf de Hoge Hereweg) over de Noordlaarder es langs Noordlaren in de richting van Zuidlaren. De inwoners van Noordlaren werden door de stad Groningen verplicht om bij te dragen in het onderhoud van deze weg. Bijvoorbeeld in 1701, toen werd aangegeven dat de 'Northlaerders' net als andere dorpen hun 'district' van de toen 'onduchtlich' onderhouden weg in goede staat dienden te houden. Wanneer zij dit niet zouden doen dan zou de ambtman van Selwerd de opdracht krijgen om de weg te herstellen op 'dobbelde' kosten van de dorpen. Tussen 1727 en 1730 werd deze weg aanmerkelijk verbeterd. In 1848 werd de weg verhard en kwam er een tol op de hoek van de Vogelzangsteeg en over de grens met Drenthe. De laatste tol werd pas in 1940 opgeheven. Na jaren van discussie werd in 1983 aan beide zijden van de weg een fietspad aangelegd.

In de 20e eeuw verdween het doorgaande verkeer grotendeels van de wegen rond Noordlaren door de aanleg van de A28. Alleen de Zuidlaarderweg heeft tegenwoordig nog een bovenlokale functie.

In het Noordlaarder gebied staan vanouds op langs de wegen veel bomen. De eerder genoemde routes door het Noordlaarder landschap worden omzoomd door eiken en beuken, die meest zijn aangeplant in de decennia rond 1900. De bomen langs de Zuidlaarderweg zijn ergens tussen 1910 en 1915 geplant. Naast deze doorgaande routes bevinden zich rond Noordlaren veel (deels) met eikenlanen of houtwallen omgeven zandpaden, waarvan de houtwal langs de Beslotenveenseweg, de boomwal langs de Vogelzangsteeg en de boomsingels langs de Koelandsdrift fraaie voorbeelden zijn. De oude naam van de Vogelzangsteeg is Bossteeg en verwijst naar de ligging aan de rand van de Appelbergen en het feit dat ten zuiden van deze steeg vroeger ook nog een kleine strook bos lag. In het Hunzedal staan verder her en der solitaire elzen op de scheidingen tussen de percelen.

Door het gebied lopen ook enkele kenmerkende open zandpaden zoals de Pollseweg, de Schutsweg, de Weg langs het Hunebed en de Weg naar de Kerkduinen op de Noordlaarder es. Aan oostzijde van het dorp ligt het met hagen omzoomde graspad Boenderstraat. Deze wegen en paden hebben in combinatie met de beplanting en het omringende open landschap veel aantrekkingskracht op toeristen.

Noordlaren ligt op de oostelijke helling van de Oostelijke Hondsrug. Deze landrug vormt onderdeel van de Hondsrug en loopt in zuidoostelijke richting vanaf Essen via Middelhorst, Onnen, Noordlaren, Zuidlaren, Annen, Gasselte (oost), Buinen, Exloo, Valthe, Weerdinge en Emmerschans naar Klazienaveen. Het dorp ligt op het hoogste punt van het Groningse deel van de Hondsrug. De hoogte in Noordlaren loopt volgens veel bronnen op tot 9 meter boven NAP, maar metingen komen niet verder dan 7,38 meter boven NAP bij de loodrechte kruising van de Zuidlaarderweg met de Kerkstraat. Op deze plek is het hoogteverschil het meest zichtbaar. Het hoogteverschil met het Zuidlaardermeer (0,6 meter boven NAP) bedraagt dus bijna 7 meter. Qua bodem ligt het dorp op de grens van het zand van de Hondsrug (hier de Noordlaarder es) en het veen (Hunzedal). In het verleden werd dit veen ook gewonnen ten oosten van het dorp.

Noordlaren vormt een esdorp. Het dorp heeft het karakter van een Drents dorp, net zoals de rest van het Gorechtgebied tussen Noordlaren en de stad Groningen. Het dorp is ontstaan rond twee brinken, waarvan er nog een deels aanwezig is: Het pleintje bij de haven. Binnen de gemeente Haren bezit

Noordlaren de meeste karakteristieke gebouwen, waarbij er een grote variëteit is aan bouwstijlen. Veel van deze gebouwen dateren uit de 19e eeuw en 35 gebouwen binnen en buiten het dorp hebben de status van rijksmonument of gemeentelijk monument. Nog eens ruim 35 gebouwen in het buitengebied hebben de status van karakteristiek pand. Tot al deze gebouwen behoren ook een aantal karakteristieke boerderijlinten langs de Lageweg richting Onnen en langs de Zuidlaarderweg. De dorpskom tussen deze beide wegen is aangewezen als historische dorpskern. Noordlaren heeft -in tegenstelling tot wat weleens wordt beweerd- echter niet de status van beschermd dorpsgezicht.

Zuidlaardermeer.

Grote delen van het meer en de naastliggende polders worden beheerd door de stichting Het Groninger Landschap. Het meer en omliggend gebied, waaronder de Kropswolderbuitenpolder, is aangemerkt als Natura 2000natuurgebied.

Lange tijd werd gedacht dat het Zuidlaardermeer 8.000 tot 5.000 jaar geleden ontstond door de wisselwerking tussen veengroei in de omgeving en het optreden van eb en vloed in de Hunze die toen nog onder invloed stond van de getijden. Door periodieke stijging van de zeespiegel zou daarbij plaatselijk de veenlaag zijn weggeslagen. Recente onderzoeken hebben echter uitgewezen dat het meer een veel recentere oorsprong heeft, namelijk in de middeleeuwen.

De Hunze vormde een veenrivier, die hier meanderde door een groot veengebied. Rond het jaar 1000 lagen er al enkele ondiepe meren van beperkte omvang in het gebied. In de periode rond 1200 vonden veel overstromingen plaats, zoals de Allerheiligenvloed in 1170, de Sint-Nicolaasvloed in 1196, de Stormvloed van 1214, de Sint-Marcellusvloed in 1219, de Stormvloed van 1220 en de Stormvloed van 1221. Deze overstromingen leidden bij vloed tot de afzetting van mariene klei in het Zuidlaardermeer en mogelijk ook tot versterking van de afvoer. Het water kon ook niet meer weg langs de noordzijde door de aanwezigheid van moerassen en doordat er een broekbos was ontstaan. De bedijkingen in de benedenloop vanaf ongeveer de 11e eeuw leidden er verder toe dat er niet meer kon worden gespuid, waardoor de waterstand hoger werd. In de loop der tijd klinkte het veen rond de Hunze op natuurlijke wijze steeds verder in, terwijl tegelijkertijd veen werd weggeslagen als gevolg van de stroming van de rivier. Daarbij waren de monniken van het klooster van Aduard vóór 1284 aan zuidzijde van het meer (bij De Groeve) bezig met het kanaliseren van de Hunze, waardoor stroomafwaarts de waterafvoer werd verstoord. Het gevolg van al deze processen was het ontstaan van een meer rond de oevers van de Hunze.

Het meer wordt in 1264 voor het eerst vermeld als Northlara mare (Noordlaardermeer). Deze naam wordt in verband gebracht met het feit dat de Hunze daarvoor nabij Noordlaren op slechts 500 meter van de voet van de Hondsrug stroomde. Nergens in de streek komt een rivier zo dicht bij de Hondsrug als hier. In de loop der tijd heeft het meer zich iets verplaatst naar het oosten. Door verlanding is het meer in de 20e eeuw wat kleiner geworden.

In de bodem van het meer worden hier en daar keien gevonden. Men vermoedt dat dit overblijfselen zijn van wegen (en een voorde) die door het gebied voerden toen dit nog begaanbaar veengebied was. Het meer ligt voor ongeveer een kwart in Drenthe en voor ongeveer driekwart in de provincie Groningen. Op de vaargeulen na is het meer erg ondiep, vaak niet dieper dan een meter. Het wordt gevoed door de Hunze die haar oorsprong heeft in het veengebied onder Valthe. Deze stroomt aan de zuidzijde binnen en verlaat het meer aan de noordzijde als het Drentsche Diep. Ook het Kioldiep komt uit in het meer.

In de loop der tijd raakte het meer in trek bij rijke burgerfamilies, die hier buitens lieten aanleggen. Langs de zuidwestzijde van het meer lagen Meerlust, De Bloemert en Meerwijk. Hiervan resteert nu alleen nog Meerlust.

Het meer is in trek bij zeilers. Aan de Drentse kant liggen de jachthavens De Bloemert, Plankensloot en Meerzicht. Aan de noordzijde bevinden zich de jachthavens de Rietzoom en de Leine en het kapitale recreatiedorp Meerwijk (met jachthaven). Het dorp Noordlaren is bereikbaar via de Noordlaardervaart.

Aan de noordzijde bevindt zich een recreatiestrand.

Bartholomeüskerk.

De Bartholomeüskerk aan de Lageweg 8 in Noordlaren is een kerk die oorspronkelijk gewijd was aan de heilige apostel Bartholomeüs.

De oudste stichting van de kerk wordt gedateerd in de 12e eeuw, toen er een houten kerk verrees. In de loop van de 13e eeuw werd het huidige stenen kerkgebouw in verschillende fasen gebouwd. In de 15e eeuw kreeg de kerk in grote lijnen haar huidige aanzicht. De kerk werd gerestaureerd in de jaren 1970, waarbij veel oorspronkelijke elementen weer in het zicht werden gebracht. De kerk is onder andere bekend om haar bijzondere schilderijen en om haar 16e-eeuwse offerbus. De kerk is in gebruik bij de protestantse gemeente Noordlaren-Glimmen. Wanneer er gekerkt wordt is de kerk zondagsmiddags geopend voor bezichtiging. De kerk wordt verder gebruikt voor rouw- en trouwdiensten en soms vinden er concerten plaats. De kerk was oorspronkelijk gewijd aan de apostel Bartholomeüs, hetgeen in het noorden niet veel voorkwam. Alleen in Stedum en Westhem werd ook deze heilige als patroon aangenomen. Zijn patronage volgde mogelijk op de legendevorming over Bartholomeüs in die tijd, die ook leidde tot de stichting van het Armeense Bartolomeüsklooster rond zelfde tijd. Mogelijk had de bisschop van Utrecht contact met een bisschop aldaar of werd deze via via hierdoor geïnspireerd. De patroon staat vermeld in een 16e-eeuwse waardeellijst ofwel als 'unser patroen Bartholomaeus' of als 'onze patroen S. Bertholomeus'. Ergens in de tweede helft van de 20e eeuw is een gebrandschilderd glas van de schutpatroon geplaatst in het romaanse venster in de noordmuur van het koor.

De eerste houten kerk werd mogelijk rond 1150 gesticht vanuit de Groningse Martinikerkerk. Dit wordt afgeleid uit het feit dat de voordracht of presentatie van pastoors in handen was van persona van de Martinikerkerk en uit de vermelding van de 'tribus Laribus' (Drie Larens) op een goederenlijst van het Klooster Werden uit ongeveer 1160. waaruit tevens blijkt dat de kerk eigendom van dit klooster was. In 1282 bleek de kerk echter eigendom te zijn van de later gestichte abdij van Aduard, die het waarschijnlijk heeft overgenomen van dit klooster. Gespeculeerd wordt wel dat de kerk werd gesticht nadat de huidige grens tussen Groningen en Drenthe door de stad Groningen werd vastgesteld, om onder andere te fungeren als territoriale grensafbakening. Onduidelijk is echter hoe het grensverloop is geweest tussen 1150 en 1232, toen de stad Groningen het dorp mogelijk platbrandde in haar strijd met de Fivelingoërs en Drenten. Mogelijk is de grens in die periode meerdere keren gewijzigd, gezien de aanwezigheid van de Drentse vesting Nutspete, al zou die ook zuidelijker gelegen kunnen hebben dan waar deze nu gedacht wordt zich te hebben bevonden.

De oorspronkelijke kerk was opgetrokken uit hout. Bij archeologisch onderzoek door de Rijksdienst voor het oudheidkundig Bodemonderzoek in de jaren 1970 bleek dat deze houten kerk gebouwd was op een podzolbodem, wat erop wijst dat deze net als op andere plekken in Drenthe, zoals Diever, Norg, Rolde, Sleen, Vries en Zuidlaren mogelijk direct op de heide is opgericht. Er is in elk geval daarvoor geen bebouwing of een akker geweest. Bij het archeologisch onderzoek werden 8 paren paalkuilen gevonden. Een deel kon niet worden opgegraven omdat het zich onder de orgelgalerij bevond. De gevonden paalkuilen wijzen op de aanwezigheid van een waarschijnlijk driebeukig kerkship van maximaal 9 bij ongeveer 6 meter. Waarschijnlijk ging het om een middenschip met twee smallere zijbeuken. Of er ook een houten koor is geweest, was bij de opgravingen niet meer na te gaan.

Noordlaren had veel te lijden onder de Tachtigjarige Oorlog. In 1588 werd de kerk gebruikt door troepen om zich te verschuilen. In 1589 werd de laatste priester Hieronymus Gaeripeus door het stadsbestuur van Groningen verbannen wegens ketterij. In de jaren erna bleef de kerk katholiek, maar van missen kwam weinig terecht doordat het gebied zwaar werd getroffen door rondtrekkende krijgsmannen, omdat zowel de Staatse als de Spaanse troepen het niet afdoende konden beschermen. In 1591 raakte de kerk zwaar beschadigd toen het dorp werd platgebrand. Bij de reductie in 1594 werd de kerk omgevormd voor de protestantse eredienst en samengevoegd met die van Midlaren.¹ Een jaar later werd de kerk echter samengevoegd met de kerk van Haren, waarbij de eerste predikanten in Haren woonde. Na de instelling van de gemeente kampte deze echter nog met verschillende problemen. In 1598 klaagde predikant Tobias Seusing (de vierde predikant in 3 jaar) bij het stadsbestuur dat de boeren hun graan dorsten binnen de muren van de kerk en het stroafval niet opruimden. Verder klaagde de predikant dat de 3 altaren er nog steeds stonden ondanks het bevel van

de ambtman van Selwerd om deze uit de kerk te verwijderen. Ook meldde hij dat de kinderen niet de calvinistische, maar de lutherse leer aanhingen en dus snel onderwezen moesten worden. De school was in 1591 afgebrand, waarop de schulte dan maar school hield in de kerk. In de jaren daaropvolgend werden regelmatig klachten geuit over 'papistische' zaken: Zo waren er in 1619 volgens de toenmalige predikant nog papistische kerkvoogden, werd in 1627 de schoolmeester vermaand voor het meegeven van papistische zegeningen aan de leerlingen (zijn opvolger 2 jaar later werd eveneens vermaand om dit niet te doen) en waren er in 1609, 1633 en 1635 klachten van de predikant over papistische bijeenkomsten in het huis van Sixtus Aldringa in Glimmen. In 1635 gebeurde dit bij de 'Hilige stede bij de ronde boom tho Jr. Wifferings thoe Glimmen'.¹ Een ander gebruik dat nog lang bleef bestaan was de utigst; een maal bij begrafenissen, dat soms uitmondde in drinkgelagen; iets wat de katholieke kerk nooit helemaal had kunnen uitbannen en ook in de protestantse tijd nog lang voortduurde. Een deel van de bevolking van Noordlaren en Glimmen hield nog lange tijd vast aan deze en andere zaken uit het katholieke verleden. Om dit te veranderen werd gebruikgemaakt van pressiemaatregelen. Zo werden de armen door de diaconie gedwongen om in ruil voor bijstand de kerk trouw te bezoeken en werd rijken die niet het protestantisme aanhingen de toegang tot belangrijke regeringsbanen ontzegd. In het Gorecht werd om het bezoek aan de slecht bezochte middagdienst te vergroten besloten om de kinderdoop voortaan in deze dienst te houden. Een en ander leidde echter niet tot een veel groter bezoek aan de kerk. De middagdiensten werden zelfs in het geheel niet bezocht door de Glimmenaren. Pas eind 17e eeuw kwam hier enige verandering in.

In 1665 (Eerste Münsterse Oorlog) en 1672 (Tweede Münsterse Oorlog) werd het dorp geteisterd door Munsterse troepen, die de kerk in brand staken. In 1672 bivakkeerden Munsterse troepen in de kerk en vernielden ze daarbij waarschijnlijk het houten meubilair. Volgens Boeles waren in 1839 nog brandsporen te zien aan de kerk: Hij schrijft "De buitenzijde namelijk des Oostelijken muurs van het koor aldaar is, tot op eene aanmerkelijke hoogte, zwart, en wel, gelijk duidelijk zichtbaar is, door hevigen brand, welke zelfs eene scheur in het overigens hechte muurwerk ten gevolge heeft gehad en nog bij overlevering als het werk des vijands aangewezen wordt."